

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สังคมศึกษาแนวใหม่

6 ✓ มีผู้หลายท่านได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับวิชาสังคมศึกษาไว้หลายแง่ด้วยกัน เช่น

เอ็ดวิน เฟนตัน (Edwin Fenton) มีความเห็นว่า "สังคมศึกษาเป็นวิชาที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิต การสอนจึงไม่ควรเน้นแต่ความรู้เท่านั้น ต้องมีการฝึกฝน ภายทอความเป็นพลเมืองดี"¹ /๓

X เซอร์ลี เฮช แองเกิล (Shirley H. Engle) กล่าวว่า

X วิชาสังคมศึกษาจะช่วยให้นักเรียนสามารถตัดสินใจได้อย่างถูกต้องเหมาะสม โดยอาศัยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ (Scientific Method) ในการตัดสินใจ จะทำสิ่งใดลงไป ทั้งในคุณพฤติกรรมการแสดงออก ความรับผิดชอบสังคม การวิเคราะห์ประเมินคุณค่าของข้อเท็จจริงต่าง ๆ ที่ได้รับมา เพราะปัญหาของโลกมีความยุ่งยากซับซ้อน การพิจารณาตัดสินใจของใครกรวยใครกรงถึงผลที่จะเกิดขึ้นควย²

¹Edwin Fenton, Teaching the New Social Studies in Secondary School (New York : Holt, Rinehard and Winston, 1966), p.63.

²Shirley H. Engle, "Exploring the Meaning of the Social Studies," The Social Education 35 (March 1971) : 284.

จากความเห็นของทั้งสองท่านนี้จะเห็นได้ว่า วิชาสังคมศึกษาเป็นวิชาที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์มาก และจะช่วยให้ผู้เรียนสามารถแสดงออกซึ่งพฤติกรรมที่พึงปรารถนา ดำเนินชีวิตไปอย่างมีความสุขในสังคม มีบุรุษสายท่านใดแสดงความคิดเห็นที่สอดคล้องกับความเห็นข้างกล่าว-คือ

X จอห์น ยู ไมเกิลลิส (John U. Michaelis) มีความเห็นว่า

วิชาสังคมเป็นวิชาที่ให้ความรู้ ความคิด ความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นไปและสภาพความเป็นอยู่ของมนุษย์ ช่วยอบรมกล่อมเกล่าให้ผู้เรียนสามารถประพฤติตนเป็นพลเมืองดี มีจิตใจสูง รู้จักเลือกประกอบอาชีพที่รุ่งตนอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข ซึ่งเห็นได้จากความมุ่งหมายของวิชาที่ส่งเสริมความเป็นพลเมืองดี ยึดมั่นในหลักการดำเนินชีวิตแบบประชาธิปไตย สามารถรับผิดชอบต่อเขากับบุคคลอื่นใด มีความรับผิดชอบต่อสังคม ปรารถนาจะมีส่วนร่วมในสังคมเป็นผู้มีความยุติธรรมสร้างสรรค มีเหตุผล รู้จักตัดสินใจ สามารถแก้ปัญหาโดยทวนเอง เขาใจปัญหาความต้องการของมนุษย์ทั้งในอดีต ปัจจุบัน เพื่อหาทางป้องกันและแก้ปัญหาได้¹

✓ มัวริค พี. มอฟแฟท (Maurice P. Moffatt) กล่าวว่า "วิชาสังคมศึกษาเป็นวิชาที่จะช่วยให้นักเรียนมีความรู้และประสบการณ์ที่จำเป็นในการเสริมสร้างค่านิยมพื้นฐาน อบรมนิสัยที่พึงปรารถนา ทัดตนอันเป็นที่ยอมรับและทักษะที่จำเป็นในการเป็นพลเมืองดีที่มีประสิทธิภาพ"²

จะเห็นได้ว่าวิชาสังคมศึกษามีขอบเขตหน้าที่และมีบทบาทที่สำคัญยิ่งในการช่วยพัฒนาและปลูกฝังความเป็นพลเมืองดี ในการช่วยให้ผู้เรียนสามารถอยู่ในสังคมได้อย่าง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ John U. Michaelis, Social Studies for Children in Democracy (New York : Englewood Cliffs, N.J. Prentice-1960), p. 12.

² Maurice P. Moffatt, Social Studies Instruction 3d ed. (New York : Prentice-Hall, 1963), p.10.

มีความสุข สามารถช่วยสร้างสรรค์และจรรโลงสังคม และเป็นที่ยอมรับกันในปัจจุบันแล้ว
 วิชา—การที่คนจะอยู่ในสังคมใดก็จำเป็นจะต้องเข้าใจและยอมรับความเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ
 เพื่อสามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้—ดังนั้นการสอนสังคมศึกษาผู้คใหม่จึงควรมุ่งส่งเสริมการ
 เรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงด้วย

สังคมศึกษาแนวใหม่จึงไม่ถือว่าความรู้ (Knowledge) เป็นจุดหมายปลายทาง
 (Ends) แต่ถือว่าความรู้ที่นักเรียนได้รับนั้นเป็นเครื่องมือ (Means) ในการสร้างทักษะ
 ต่าง ๆ เป็นเครื่องมือที่นักเรียนจะใช้ในการแสวงหาความรู้ต่อไป โจนาธานซี-แมคเลน-
 ดอน (Jonathan C. McLendon) ได้กล่าววว่า

✕ การเรียนสังคมศึกษาจะเรียนจากแบบเรียนเล่มเดียวหรือสองเล่มหรือคำสอน
 ของครูในชั้นไม่เพียงพอ ครสังคมศึกษาจะคนควาจากหนังสือเพียงสองสามเล่มประ
 กอบการสอน ยึดแบบเรียนเป็นคัมภีร์ไม่ได้ เพราะเป็นการหยุดนิ่งอยู่กับที่ ในขณะที่
 โลกและสังคมเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ครูและนักเรียนจะต้องทันตัวกับเหตุการณ์
 รอบ ๆ ตัวเสมอ สามารถประยุกต์ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเนื้อหาวิชาในหลักสูตร
 เพราะหลักสูตรวิชาสังคมศึกษาจะทันสมัย เมื่อสะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนแปลงปัจจุบัน
 ของโลก¹

✕ ดังนั้นสังคมศึกษาแนวใหม่จึงตั้งอยู่บนพื้นฐานของกระบวนการความคิด ความมีเหตุผล
 การมีทักษะต่าง ๆ โดยมีความรู้เป็นสื่อกลาง ทั้งนี้เพื่อให้เรียนสามารถตัดสินใจได้อย่างมี
 เหตุผล และมีหลักการ เพื่อเผชิญปัญหาในอนาคตด้วยความมั่นใจและไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค

✕ จอห์น จาโรลิเมก (John Jerolimek) กล่าวถึงแนวทางที่จะนำไปสู่จุดมุ่ง
 หมายของวิชาสังคมศึกษาว่าต้องมีการฝึกทักษะที่สำคัญบางประการ สรุปได้ดังต่อไปนี้คือ

¹ Jonathan C. McLendon, Social Studies in Secondary Education (New York : Macmillan Co., 1965), p.13.

1. ทักษะทางสังคม (Social Skill) เป็นทักษะที่จะช่วยให้คนอยู่ร่วมกันและทำงานกับผู้อื่นได้ราบรื่น เช่น ทักษะในการปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อม การควบคุมตนเอง การยอมรับความสามารถของตนเองและผู้อื่น การรับผิดชอบหน้าที่ การรู้จักสิทธิและหน้าที่ของตนเองและผู้อื่น เป็นต้น

2. ทักษะในการศึกษาค้นคว้า (Social Studies Skill) เป็นทักษะในการค้นคว้าหาความรู้ เช่น ทักษะในการเก็บรวบรวมข้อมูล การอ่านป้ายประกาศ แผ่นผังและแผนที่ การเขียนโครงร่าง การพูด การฟัง การอ่าน และการรายงาน เป็นต้น

3. ทักษะในการทำงานกลุ่ม (Group Work Skill) เป็นทักษะในการทำงานกับผู้อื่น เช่น ทักษะในการวางแผนงาน การเป็นผู้นำ การแสดงความคิดเห็น การอภิปราย การยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น เป็นต้น

4. ทักษะทางปัญญา (Intellectual Skill) ได้แก่ทักษะในการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า การคิดวิพากษ์วิจารณ์ การคิดริเริ่มสร้างสรรค์ การคิดอย่างมีเหตุผล เป็นต้น¹

และเพื่อให้ดำเนินการไปตามแนวทางแห่งสังคมศึกษาแนวใหม่ การจัดการเรียนการสอน จึงจำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลงควบคู่กัน โรเบิร์ต พีสัน (Robert Peason) ได้เสนอแนวทางในการสอนไว้ว่า ควรมีการเปลี่ยนแปลงคือ

1. เปลี่ยนแปลงเนื้อหาวิชาและข้อเท็จจริงไปสู่แนวความคิดปัญหาและค่านิยม

2. เปลี่ยนแปลงค่านิยมไปสู่การสอนที่เน้นทัศนคติ

3. เปลี่ยนแปลงเนื้อหาที่แน่นอนตายตัวไปสู่แนวคิดเชิงวิทยาศาสตร์

¹John Jerblimek, Social Studies in Elementary Education

4. เปลี่ยนแปลงการสอนตามประวัติศาสตร์ เป็นการสอนแต่ละเรื่องตามความเหมาะสม

5. เปลี่ยนแปลงการสอนด้านความจำไปสู่การค้นพบด้วยตนเอง¹

เมื่อแนวการสอนสอนสังคมศึกษาแนวใหม่ จำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงการจัดการเรียนการสอนให้เข้าไปในลักษณะดังกล่าว บุคคลที่มีความสำคัญที่จะช่วยให้การสอนสังคมศึกษาบรรลุเป้าหมาย คือ ครูสังคมศึกษา แต่จากผลการวิจัยบางเรื่องแสดงให้เห็นว่า การสอนสังคมศึกษาที่ผ่านมาประสบความสำเร็จล้มเหลว เช่น งานวิจัยของ จาร์ส นอยแสงศรี พบว่า นักเรียนมีทัศนคติไม่ดีต่อการเรียนวิชาสังคมศึกษา แม้ว่าครูจะใช้กิจกรรมและอุปกรณ์การสอนบ้าง แต่ก็ไม่เปิดโอกาสให้นักเรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมและต้องเรียนโดยท่องจำมาก ครูไม่แนะนำวิธีการนำความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวัน เน้นทางด้านทฤษฎีมากกว่าการปฏิบัติ เน้นอดีตมากกว่าปัจจุบัน ครูไม่สามารถสอนให้นักเรียนเกิดความซาบซึ้ง และไม่เป็นตัวอย่างที่ดีของนักเรียน เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว ผู้เรียนก็ไม่ได้รับผลสำเร็จในการเรียนดังที่มุ่งหมายไว้ ไม่ว่าจะเรียนมากแค่ไหน ใช้เวลานานเพียงไร ก็ยังไม่สามารถช่วยให้นักเรียนเปลี่ยนพฤติกรรมได้ดังที่ประสงค์²

ปัญหาต่าง ๆ ดังกล่าวนี้นำไปสู่การค้นคิดเพื่อพัฒนาการสอนสังคมศึกษาให้มีประสิทธิภาพ สามารถให้นักเรียนเปลี่ยนพฤติกรรมซึ่งเป็นการเรียนรู้อย่างแท้จริง

ศูนย์วิทยทรัพยากร

¹Robert Peason, "Beyond the New Social Studies," The Social Studies LXIV (December 1973) : 315.

²จาร์ส นอยแสงศรี, "ความคิดเห็นเกี่ยวกับวิชาสังคมศึกษาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ในภาคการศึกษา 9," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต แผนกวิชามัธยมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518), หน้า 166-167.

21
X เจอโรม เอส บรูเนอร์ (Jarome S. Bruner) กล่าวว่า "การเรียนรู้ที่แท้จริงคือ การที่ผู้เรียนสามารถเปลี่ยนพฤติกรรมได้ แต่การที่จะให้ผู้เรียนเปลี่ยนพฤติกรรมได้ ก็ต้องอาศัยทัศนคติที่มีผลต่อพฤติกรรม ซึ่งสามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในตัวผู้เรียนอย่างแท้จริง"

X ดังนั้น การสอนโดยเน้นคุณค่าทัศนคติจึงเป็นที่นิยมของนักการศึกษาหลายท่าน และได้มีการแสวงหาวิธีการและกิจกรรมที่เหมาะสมมาใช้ประกอบการสอนสังคมศึกษา เอกคา บรูซ เวสเลย์ (Edgar Bruce Wesley) ได้แนะนำไว้ว่า ในการสอนวิชาสังคมศึกษานั้น ครูไม่ควรยึดมั่นวิธีการสอนแต่เพียงวิธีเดียวเป็นพื้นฐานในการสอน เพราะวิธีสอนแต่ละวิธีมีประโยชน์ในแง่แตกต่างกันไป ครูจึงควรเลือกวิธีการมาใช้ให้เหมาะสม¹

✓ แต่เนื่องจากเนื้อหาวิชาสังคมศึกษามีขอบเขตกว้างขวาง ประกอบด้วย ความรู้ความต่าง ๆ หลายด้าน เช่น ด้านเนื้อหาวิชา ด้านทักษะ ด้านมโนธรรม ดังนั้นถึงแม้จะมีการค้นพบวิธีสอนต่าง ๆ ก็ยังไม่สามารถช่วยให้บรรลุเป้าหมายได้ โดยง่าย ปัญหาใหญ่ปัญหาหนึ่งที่พบตามรายงานผลการวิจัยต่าง ๆ เกี่ยวกับการสอนวิชาสังคมศึกษา คือ การที่จะสอนให้บรรลุผลทางด้านมโนธรรม ซึ่งได้แก่ ทัศนคติ และความคิด นักการศึกษาจึงได้มีความพยายามที่จะศึกษาเพื่อแก้จุดอ่อนดังกล่าวนี้

✓ ฮิลดา ทาบ (Hilda Taba) กล่าวว่าได้มีการวิจัยพบว่า การเรียนรู้ที่ดีไม่ควรเน้น "การให้" "การรู้เอง" หรือ "การเรียนรู้จากผลการกระทำของผู้อื่น" แต่ควรเน้นการเรียนรู้จากผลการกระทำของผู้เรียนเอง โดยใช้หลักการค้นพบ สรุปรูปแบบ คิดด้วยตนเอง การแก้ปัญหาและเกิดทักษะทางปัญญา โดยเริ่มต้นจากสิ่งที่รู้และเข้าใจ

¹Edgar Bruce Wesley, Teaching Social Studies in Elementary School (Boston : D.C. Heath and Company, 1952), p.263.

ไปสู่สิ่งที่ยุ่งยากซับซ้อน แล้วจึงไปสู่สิ่งที่ เป็นนามธรรมซึ่งต้องใช้ความคิดขั้นสูง¹

✓ การเรียนรู้ที่ดีนั้นนอกจากการเรียนรู้ด้วยตนเองแล้ว การปล่อยอารมณ์และความรู้สึกให้มีส่วนร่วมในการเรียนรู้ก็จะช่วยเสริมสร้างการเรียนรู้เองอีกด้วย ซี. เอส. แพตเตอร์สัน (C.H. Patterson) ผู้มีความสนใจในการศึกษาเพื่อพัฒนาความเป็นมนุษย์ กล่าวไว้ว่า ความรู้สึก (Feeling) จะมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับพุทธิปัญญา (Cognitive Learning) การพัฒนาอารมณ์และความสามารถในตัวผู้เรียน จึงต้องอาศัยความรู้สึกอันเกิดจากการมีความสัมพันธ์กับผู้อื่นเข้ามามีส่วนด้วย²

✓ ความคิดเห็นดังกล่าวมีความสอดคล้องกับการวิจัยของ ดี. เอส. มัมเพาเวอร์ (D.L. Mumpower) พบว่าการเรียนรู้ขอเท็จจริง โดยนำอารมณ์เข้ามามีส่วนร่วมทำให้เรียนไต่ผลดีกว่าวิธีการสอนหาข้อสอบด้วยเหตุผล ทั้งนี้เพราะอารมณ์ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงด้านทัศนคติอย่างมาก ความรู้สึกที่เกิดจากอารมณ์จะช่วยให้ผู้เรียนได้รับทั้งความรู้ด้านเนื้อหาวิชาและวิธีการเรียนรู้ที่แท้จริงควบคู่ไปด้วย ความล้มเหลวของครูมักเนื่องมาจากครูมุ่งจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมด้านปัญญา โดยไม่คำนึงถึงกระบวนการที่เกี่ยวกับอารมณ์ของผู้เรียน การนำเอาอารมณ์เข้ามาสัมพันธ์กับการเรียนจะทำให้เกิดทัศนคติและนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม³

¹Hilda Taba, Teacher's Handbook for Elementary Social Studies (California : Addison Wesley Publishing Co., 1967), pp. 8-9.

²C.H. Patterson, Humanistic Education (New Jersey : Prentice-Hall, 1973), pp. 14-15.

³D.L. Mumpower, "Emotional Involvement as a Factor in the Learning Process," The Journal of Educational Research 9 (February 1973) : 251 - 256.

เฮนรี เคลย์ ลินเกรน (Henry Clay Lindgren) มีความเห็นพ้องว่า นอกจากการสอนโดยมุ่งให้เกิดความจำแล้ว สิ่งที่นอกเหนือไปจากความจำ ก็ควรนำเอาอารมณ์เข้ามาผสมผสานเพื่อให้เกิดผลดีแก่การเรียนการสอนด้วย¹

ดังนั้นความมุ่งหวังที่จะให้เกิดการเรียนรู้ โดยการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่พึงประสงค์จะเป็นไปได้ก็ต่อเมื่อ การเรียนการสอนเน้นไปที่การเรียนรู้จากการกระทำของตัวเอง การค้นพบด้วยตนเอง การนำเอาอารมณ์ ความรู้สึก เข้ามามีส่วนร่วมในการเรียน เพื่อช่วยพัฒนาทัศนคติ ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในตัวผู้เรียนและเกิดการเรียนรู้ขึ้น

ผู้วิจัยเห็นว่า การสอนโดยใช้บทบาทสมมติ (Role-Playing) เป็นการสอนที่มุ่งส่งเสริมคุณสมบัตินักเรียนได้ และคาดว่าจะช่วยพัฒนาการสอนสังคมศึกษาได้เป็นอย่างดี และเป็นวิธีการหนึ่งที่เหมาะสมสำหรับการสอนสังคมศึกษาแนวใหม่

ความหมายของบทบาทสมมติ (Role-Playing)

นักการศึกษาและผู้รู้หลายท่านได้นิยามความหมายของบทบาทสมมติไว้ในแง่ต่าง ๆ ดังต่อไปนี้คือ

ทิสนา แคมมดี ได้ให้ความหมายของบทบาทสมมติว่า เป็นเครื่องมือและวิธีการอย่างหนึ่งที่ใช้ในการสอน เพื่อให้ผู้เรียนได้มีความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในเรื่องที่เรียน โดยผู้สอนสร้างสถานการณ์สมมติและบทบาทสมมติขึ้นให้ผู้เรียนได้แสดงออกตามที่ตนคิดว่าควรจะเป็น และถือเอาการแสดงออกทั้งทางอารมณ์และพฤติกรรมของผู้แสดงมาเป็นหัวข้ออภิปรายในการเรียนรู้²

¹Henry Clay Lindgren, Educational Psychology in the Classroom (New York: John Willey and Sons, 1956), pp.293-296.

²ทิสนา แคมมดี, "การใช้บทบาทสมมติในการเรียนการสอน," หน้า 41.

จากความหมายดังกล่าวจะเห็นว่า การใช้บทบาทสมมติในการเรียน การสอนจะช่วยให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจในเรื่องที่เรียนได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังมีผู้บางท่านให้ความคิดเห็นเพิ่มเติมอีกว่า เป็นวิธีการที่จะช่วยในการรวมกลุ่ม และการเสริมสร้างมนุษยสัมพันธ์อีกด้วย

หุยกุ จำปาเทศ มีความเห็นว่า บทบาทสมมติเป็นเทคนิคการฝึกอบรมแบบหนึ่ง ซึ่งใช้ในการฝึกอบรมค่านิยมสัมพันธ์และการฝึกสภาวะในการเป็นผู้นำ นอกจากนี้ยังเป็นการฝึกฝนให้มีความชำนาญชำนาญในด้านการเผชิญสภาพการณ์ที่ต้องเกี่ยวข้องกับบุคคลอื่น¹

เยวพา เคะระคุปต์ มีความเห็นว่า บทบาทสมมติเป็นกิจกรรมที่จะช่วยส่งเสริมบรรยากาศการเรียนรู้จากกลุ่ม ซึ่งจะช่วยให้สมาชิกในกลุ่มมีความรับผิดชอบในการเรียนรู้ร่วมกันและยังเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ฝึกแสดงความคิดเห็นและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี²

ส่วน สุภัทญา ชารีวรรณ ได้ให้ความหมายที่แตกต่างออกไปคือ บทบาทสมมติหมายถึง การที่ผู้เรียนแสดงสมมติว่าตนเองอยู่ในเหตุการณ์อย่างนั้นจะตัดสินใจแก้ปัญหาอย่างไร คำพูดของผู้แสดงไม่ต้องเตรียมเอาไว้ก่อน การแสดงนี้ไม่ต้องมีการเตรียมตัวและการฝึกซ้อมมากนักเลย³

¹หุยกุ จำปาเทศ, "เอกสารประกอบการเรียนวิชากลุ่มสัมพันธ์," (กรุงเทพมหานคร : คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522), หน้า 107.

²เยวพา เคะระคุปต์, "ทฤษฎีกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์สำหรับการสอนในระดับประถมศึกษา," หน้า 67-68.

³สุภัทญา ชารีวรรณ, หลักการสอนและการเตรียมประสบการณ์ภาคปฏิบัติ (กรุงเทพมหานคร : เฉลิมชัยการพิมพ์, 2521), หน้า 117.

ซึ่งสอดคล้องกับความคิดเห็นของ บุญนิจ คัคโนภาส ที่กล่าวว่า บทบาทสมมติคือการสร้างสถานการณ์จำลองนั้นขึ้นแล้วฝึกให้เด็กอยู่ในสถานการณ์นั้น ให้เด็กหาทางแก้ไขปัญหามาจากสถานการณ์นั้น ๆ โดยความช่วยเหลือของสมาชิกในกลุ่มซึ่งช่วยแสดงเป็นบุคคลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง¹

นอกจากนี้ยังมีชาวต่างประเทศได้แสดงความเห็นเกี่ยวกับบทบาทสมมติไว้ดังต่อไปนี้คือ

แชนท์และแชนท์ (Shaftel and Shaftel) อธิบายว่า บทบาทสมมติเป็นวิธีการที่จะฝึกฝนเพื่อให้ผู้เรียนมีพฤติกรรมที่เหมาะสมที่ควรใช้ในการแก้ไขปัญหาและการตัดสินใจซึ่งต้องมีเทคนิคหลายอย่าง²

จอห์น แอล เทเลอร์ และ เร็กซ์ แวลฟอร์ด (John L. Taylor & Rex Walford) กล่าวว่า บทบาทสมมติ หมายถึงการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้สวมบทบาทในสถานการณ์ต่าง ๆ เพื่อฝึกว่าตนควรมีพฤติกรรมแบบใดจึงแก้ปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุด ผู้แสดงและบุคคลของบทบาทของตนเพื่อให้มีความเข้าใจ และมีอารมณ์ในการแสดง นอกจากนี้ยังทำให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ความตอกรที่ซ่อนเร้น (Hidden Agenda) อยู่ภายในตนเอง อันได้แก่แรงจูงใจ ความตอกร ซึ่งมีผลต่อกรทำงานและการตัดสินใจของกลุ่มทำให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจในความสัมพันธ์ของตนเองต่อบุคคลอื่น

¹บุญนิจ คัคโนภาส, "การแนะแนวหนู," วารสารแนะแนว 12(สิงหาคม-กันยายน 2521) : 52

²Fannie R. Shaftel and George Shaftel, Role-Playing for Social Values : Decision-Making in the Social Studies (Englewood Cliffs, N.J. : Prentice-Hall, 1967), p.82.

ต่อสังคม ประเมินผลตนเองและเห็นความสัมพันธ์ระหว่างเนื้อหาวิชาและชีวิตประจำวัน สามารถเข้าใจสาเหตุแห่งพฤติกรรม เข้าใจถึงความรู้สึกของบุคคลอื่น ใ้ระบาย ความเครียด เกิดความคิดรวบยอดในตัวเองได้ดีขึ้น ทำให้เกิดความสามัคคี รวมทั้งทำให้ครูรู้จักนักเรียนได้ดียิ่งขึ้นอีกด้วย¹

โชลโม และ เยล ชารัน (Shlomo and Yael Sharan) มีความเห็นว่า บทบาทสมมติเป็นกิจกรรมที่กลุ่มผู้เรียนได้แสดงขึ้น มีความมุ่งหมายเพื่อสำรวจปัญหาค้น สังคมอันจะนำมาซึ่งประสบการณ์การเรียนรู้ ที่จะช่วยพัฒนาความรู้ ความเข้าใจ ความ คิด และพฤติกรรมของบุคคลในสถานการณ์ต่าง ๆ ซึ่งจะเป็ประโยชน์สำหรับผู้เรียน ทั้งนี้ เพราะผู้เรียนจะสามารถปฏิบัติตนได้อย่างถูกต้องเหมาะสม เมื่อได้เผชิญกับสถานการณ์ ที่คล้ายคลึงกับสถานการณ์นั้น ๆ ในอนาคต²

จอห์น เอล เทเลอร์ (John L. Taylor) กล่าวว่า บทบาทสมมติเป็น ขบวนการกลุ่มที่มีการแสดงซึ่งเป็นไปโดยอัตโนมัติ โดยตั้งใจเป็หมายที่จะแสดงสถานการณ์ ที่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับปัญหาความสัมพันธ์ของมนุษย์ บทบาท สมมติที่จัดแสดงในบรรยากาศที่ผู้เรียนมีความรู้สึกปลอดภัย และมีโอกาสอภิปรายถกเถียงปัญหา หรือแสดงความคิดเห็น จะเป็นเทคนิคอย่างหนึ่งที่จะช่วยให้เกิดความเห็นใจและเข้าใจใน พฤติกรรมต่าง ๆ ที่มนุษย์แสดงออกมา³

¹John L. Taylor, and Rex Walford, Simulation in Classroom (Harmonsworth : Penguin Books, 1972), p.19.

²Shlomo Sharan, and Yael Sharan, Small Group Teaching (Englewood Cliffs, N.J. : Education Technology Publication, c.1972), p: 160.

³John L. Taylor, Instructional Planning Systems (London: Cambridge University Press, 1971), p.12.

เคท เดวิส (Keith Davis) มีความเห็นว่า บทบาทสมมติเป็นการจัดสภาพการณ์เพื่อให้ผู้แสดงได้มีโอกาสแสดงออกตามธรรมชาติ โดยอาศัยบุคคลิกภาพ หรือเปิดโอกาสให้บุคคลได้แสดงบุคลิกภาพของตนเองออกมาอย่างเป็นอิสระ สภาพการณ์ที่จะใช้ในการฝึกนั้น ครูหรือผู้ฝึกจะเป็นผู้จัดเตรียมเอาไว้ให้ ซึ่งอาจจะเป็นเรื่องราวหรือสถานการณ์ที่เป็นปัญหาหรือความขัดแย้งระหว่างบุคคล หรืออาจเป็นการเสียดสีสภาพที่เป็นจริง ในการแสดงบทบาทผู้แสดงจะใช้บทเจรจาและกิริยาท่าทางที่เป็นของตนเอง โดยไม่ต้องมีการซักซ้อมเตรียมการมาก่อนเลย จะมีก็แต่เพียงให้ผู้แสดงหรือสมาชิกในกลุ่มได้ทราบถึงจุดมุ่งหมายที่จำเป็นบางประการของสถานการณ์ที่กำหนดไว้เท่านั้น จะเป็นการแสดงที่มีผู้แสดงเพียงคนเดียว หรือหลายคนก็ได้ ระยะเวลาที่ใช้ในการแสดงเป็นเวลารวดสั้น ๆ โดยมุ่งให้ผู้แสดงได้เรียนรู้จากการสังเกตหรือได้จากการวิเคราะห์บทบาทที่ได้แสดงออกไปแล้วนั้น ในการวิเคราะห์บทบาทของอาศัยการสังเกตและการอภิปรายเข้ามามีบทบาทร่วมกันอยู่ด้วย¹

เฮเลน เฮช เจนนิง (Helen H. Jennings) ได้ให้ความหมายของบทบาทสมมติว่า เป็นวิธีสอนแบบใหม่ที่มีรากฐานมาจากวิธีการ 2 วิธี ที่ ดร.จาคอบ เอล โมเรโน (Dr. Jacob L. Moreno) ได้คิดค้นขึ้น คือ โซซิโอไดรามา (Sociodrama) และไซโคไดรามา (Psychodrama) ซึ่งเป็นการแสดงบทบาทออกมาโดยอัตโนมัติ (Spontaneous Acting Out of Roles) โดยมากจะแสดงถึงปัญหาสัมพันธ์ของมนุษย์ และมีการอภิปรายวิเคราะห์การแสดงบทบาทสมมติ โดยอาศัยความช่วยเหลือจากผู้ร่วมแสดง และผู้สังเกตการณ์²

¹Tisana Tiansame, "A Model for Pre-Service Teacher Training in Human Relations for Thailand," (Ph.D. Thesis, Arizona State University, 1972), p.160.

²Helen H. Jennings, "Learning Through Role-Playing," How to Use Role Playing and Other Tools for Learning (Illinois : Adult Education Association of the U.S.A., c.1956), p.5.

จากความหมายต่าง ๆ ดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ถึงแม้จะมีความแตกต่างกันออกไปในส่วนที่เป็นรายละเอียด แต่ถ้ามองอย่างถ่องแท้แล้วจะพบว่า ความหมายในส่วนรวมของบทบาทสมมตินั้นคล้ายคลึงกันมาก ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า บทบาทสมมติเป็นวิธีการหรือกิจกรรมที่จะช่วยส่งเสริมให้เด็กเรียนรู้ และเข้าใจในเรื่องที่เรียนตลอดจนพฤติกรรมต่าง ๆ ได้อย่างละเอียดลึกซึ้งและยังเปิดโอกาสให้เด็กฝึกฝนทักษะการคิด การอภิปราย การแสดง การแก้ปัญหา การวิเคราะห์ รวมทั้งการตัดสินใจอย่างมีหลักการและเหตุผล โดยครูเป็นผู้จัดสถานการณ์ให้เด็กแสดงบทบาทต่าง ๆ ในสถานการณ์นั้น ๆ โดยไม่มีการฝึกซ้อมมาก่อนเลย นอกจากนั้นบทบาทสมมติยังเป็นกิจกรรมที่ช่วยส่งเสริมบรรยากาศการเรียนรู้จากการรวมกลุ่ม ซึ่งจะช่วยให้สมาชิกในกลุ่มมีความรับผิดชอบในการเรียนรู้ร่วมกันอีกด้วย

ประวัติความเป็นมา

บทบาทสมมติเป็นวิธีการหนึ่งของกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ (Group Processes) และไม่ใช่อะไรใหม่ พบว่ามิใช่กันมาแล้วตั้งแต่ปี ค.ศ. 1900 ในรูปของการแสดงละคร (Drama) แต่เพิ่งมีผู้นำเอามาใช้เป็นเครื่องมือในการฝึกมนุษย์สัมพันธ์ใช้เป็นวิธีการในการให้การศึกษา และในวงการแพทย์หรือการบำบัดผู้ป่วยทางจิตในวงการจิตวิทยา ผู้ที่นำบทบาทสมมติมาใช้เป็นคนแรกคือ ดร.จาคอบ แอล โมเรโน (Dr. Jacob L. Moreno) จิตแพทย์ชาวเวียนนา เขาเป็นผู้ที่ประยุกต์การแสดงละครมาใช้ในกระบวนการบำบัดทางจิต (Therapy) มีการค้นพบว่าบทบาทสมมติสามารถใช้ในการวิเคราะห์ทางสังคมวิทยาได้ด้วย (Analysis of Selected Social Situation) โดยเรียกชื่อว่า ไฮโคดราม่า (Psychodrama) และ โซซิโอดราม่า (Sociodrama) ความแตกต่างกันระหว่างชื่อทั้งสองนี้คือ โซซิโอดราม่า (Sociodrama) จะเป็นการแสดงบทบาทที่เน้นบทบาททางสังคมของกลุ่มหรือบุคคล ส่วนไฮโคดราม่า (Psychodrama) เป็นการแสดงบทบาทที่มุ่งแก้ปัญหาที่สำคัญเกี่ยวกับความร่วมมือของเอกลักษณ์บุคคลในกลุ่ม

นอกจาก คร. โมเรโน จะใช้วิธีการนี้ด้วยตนเองแล้ว เขายังได้สร้างระเบียบวิธี (Methodology) และเริ่มฝึกให้บุคคลอื่นใช้วิธีการดังกล่าวด้วย คร. โมเรโน ได้เขียนหนังสือเกี่ยวกับเรื่องบทบาทสมมติไว้ 2 เล่มคือ Psychodrama ในปี ค.ศ. 1946 และ *Who Shall Service* ในปี ค.ศ. 1953¹

นักจิตวิทยาสมัยต่อมาได้เห็นความสำคัญและประโยชน์ที่จะได้รับจากการสร้างสถานการณ์ที่จะนำมาใช้ในการบำบัดรักษาคนไข้ทางจิต จึงมีการนำวิธีการนี้มาใช้กันอย่างแพร่หลาย จากหลักการดังกล่าวนี้เองทำให้นักการศึกษาสนใจ และได้นำเอาบทบาทสมมติเข้ามาใช้ในวงการศึกษ Fannie R. Shaftel และ George Shaftel ได้ทำการวิจัยการใช้บทบาทสมมติในการเรียนการสอน ซึ่งนับว่าเป็นงานวิจัยเกี่ยวกับการใช้บทบาทสมมติในวงการศึกษารุ่นแรก หลังจากที่ได้ทดลองใช้วิธีการนี้เป็นเวลามากกว่า 20 ปี เขาทั้งสองจึงร่วมกันเขียนหนังสือ ชื่อ Role - Playing for Social Values : Decision Making in the Social Studies และตีพิมพ์เผยแพร่ในปี ค.ศ. 1967 ซึ่งอาจนับว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการใช้บทบาทสมมติในการเรียนการสอนอย่างกว้างขวาง²

ทฤษฎีการใช้บทบาทสมมติ มี 2 ทฤษฎีคือ

1. การใช้บทบาทสมมติที่เตรียมไว้ล่วงหน้า (Preplanned or Structured Role-Playing) ทฤษฎีนี้มีรากฐานมาจากความคิดที่ว่า "การเรียนรู้"

¹Tisana Tiansame, "A Model for Pre-Service Teacher Training...", p. 121.

²วิมลรัตน์ ชัยสิทธิ์, "การแสดงบทบาทสมมติในการสอนกลุ่มบูรณาการสำหรับชั้นประถมศึกษาที่ 1," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโททางจิตวิทยา แผนกวิชาประถมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522) หน้า 16 - 17.

จากประสบการณ์เป็นการเรียนรู้ที่มีความหมายต่อผู้เรียนมากที่สุด ผู้เรียนเรียนรู้โดยการกระทำ ทดลอง ฝึกหัดและลองผิดลองถูก ผู้เรียนสามารถสังเกตพฤติกรรมของผู้อื่นแล้วเลียนแบบหรือเรียนรู้ โดยการมีปฏิริยาโต้ตอบพฤติกรรมของผู้เล่นบทบาท ผู้นำจะทำหน้าที่ตีความและตัดสินอย่างพินิจพิเคราะห์ สมาชิกในกลุ่มจะเกิดความคิดรวบยอดในเรื่องหลักการที่เกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์เป็นโอกาสที่สมาชิกจะเพิ่มความรู้สึกเกี่ยวกับการรับรู้ การมองเห็นและการเกิดปัญญา ทฤษฎีนี้จึงประกอบไปด้วยการวิเคราะห์ การประเมินผล และแนะนำการปรับปรุงพฤติกรรมและทักษะในตัวสมาชิก

2. การใช้บทบาทสมมติแบบอัตโนมัติ (Spontaneous Role-Playing) ทฤษฎีนี้ก็คือคล้าย ๆ กับทฤษฎีแรกคือ สมาชิกกลุ่มเรียนรู้ด้วยการสังเกต เลียนแบบ และการวิจารณ์หรือติชม (Feedback) แต่ขอแตกต่างระหว่างทฤษฎีนี้กับทฤษฎีแรกก็คือกระบวนการวิเคราะห์ในสถานการณ์การเรียนรู้ ทฤษฎีนี้เน้นหนักในเรื่องความเป็นธรรมชาติมากกว่าการวิเคราะห์ ทฤษฎีนี้ผู้เรียนจะได้รับการส่งเสริมในการคิดหาโครงสร้างของเขาเองมาทดลองและค้นคว้าหาแบบของพฤติกรรมใหม่ ๆ และทฤษฎีใหม่ ๆ ทฤษฎีนี้มักใช้ปนกับทฤษฎีแรก ซึ่งขึ้นอยู่กับความมุ่งหมายของกลุ่ม¹

ประเภทของการใช้บทบาทสมมติ

จากทฤษฎีการใช้บทบาทสมมติ 2 ทฤษฎีดังกล่าว นักการศึกษาหลายท่านนำมาประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอน โดยแยกประเภทของการใช้บทบาทสมมติแตกต่างกันไป พอสรุปได้เป็น 3 วิธีดังต่อไปนี้

1. การใช้บทบาทสมมติแบบมีบทเตรียมไว้

หมายถึงการใช้บทบาทสมมติเข้ามาช่วยในการสอนโดยที่ผู้สอนได้เตรียมบทมาล่วงหน้า หวังจะให้ผู้เรียนได้เรียนไปตามแบบแผนและขั้นตอนที่เตรียมไว้

¹Tisana Tiansame, "A Model for Pre-Service Teacher Training...", pp. 122-123.

เช่น ครูเตรียมว่าจะใช้บทบาทสมมติช่วยในการสอนใหญ่เรียนใหญ่ ครูจักเอาใจเขามาใส่ใจเรา ครูจะเตรียมสถานการณ์สมมติมาล่วงหน้า และเตรียมบทบาทมาอย่างเรียบร้อย เมื่อครูเขาสอนครูจะสอนและใช้บทบาทสมมติตอนที่เตรียมมา¹

2. การใช้บทบาทสมมติแบบไม่มีบทเตรียมไว้

หมายถึง การใช้บทบาทสมมติเป็นเครื่องมือช่วยในการสอนตามวาระและโอกาสที่ฉับพลัน ครูไม่ได้เตรียมบทใหญ่เรียนล่วงหน้า²

3. การใช้บทบาทสมมติโดยกำหนดสถานการณ์ให้ การแสดงประเภทนี้เป็นส่วนผสมระหว่างประเภทที่ 1 และประเภทที่ 2 คือครูจะเป็นผู้กำหนดสถานการณ์ขึ้นและนำมาเล่าให้นักเรียนฟัง แต่ในการแสดงผู้แสดงจะใช้เทคนิคของตนเองคิดหาคำพูดของตนเอง โดยอิงสถานการณ์ที่ได้มานั้น³

วิธีการและเทคนิคในการใช้บทบาทสมมติ

ทิสานา เทียนเสม ได้กล่าวถึงเทคนิคในการใช้บทบาทสมมติ ที่ ชอร์ (Shaw) เมเยอร์ (Maier) และสมาคมการศึกษาของสหรัฐอเมริกา (The Adult Education Association of U.S.A.) ได้เสนอไว้หลายประการดังต่อไปนี้⁴

44. ¹ทิสานา แซมมณี, "การใช้บทบาทสมมติในการเรียนการสอน," : 43 -

²เรื่องเดียวกัน.

³สมาน บุญถนอม, "แนะนำหลักสูตรประถมศึกษา 2521," [ม.ป.ท., ม.ป.ป], หน้า 50.

⁴Tisana Tiansame, "A Model for Pre-Service Teacher Training...", pp. 128 - 133.

1. การแลกเปลี่ยนบทบาท (Role Reversal) เป็นวิธีการที่ผู้แสดงจะหมุนเวียนกันแสดงบทบาทที่กำหนดไว้ในสภาพการณ์หนึ่งจนครบทุกบทบาท ตัวอย่างเช่น การฝึกทักษะการสื่อสาร (Communication Skill) ซึ่งจะต้องกำหนดให้ผู้แสดงสามคนคือ ผู้ส่งข่าว ผู้รับฟัง และผู้ตั้งเหตุการณ์ ในการแสดงทั้งสามคนจะหมุนเวียนกันแสดงบทบาททั้งสามจนครบ วิธีการนี้จะช่วยให้ผู้แสดงเข้าใจบทบาททุกบทบาท ซึ่งจะช่วยให้เกิดความคล่องตัวในการแสดง สามารถแสดงได้อย่างเป็นธรรมชาติ และเกิดความรู้อย่างเข้าใจในสิ่งที่ทำอย่างถ่องแท้ (Insight) และมีความไวต่อตำแหน่งหน้าที่ต่าง ๆ ด้วย

2. การแสดงโดยมีลูกคู่ (Doubling) วิธีนี้เป็นวิธีที่ช่วยให้ผู้แสดงได้เปิดเผยทัศนคติ ความรู้สึก ตลอดจนความคิดเห็นของตน โดยการแสดงความคิดเห็นได้อย่างอิสระ การแสดงบทบาทโดยวิธีนี้สมาชิกจะมีการตอบสนองต่อกันอย่างผิวเผิน (Superficial and Stereotype Response) แต่มีผู้ช่วยหรือลูกคู่ซึ่งนั่งอยู่ข้างหลังผู้แสดงคนใดคนหนึ่งจะช่วยผู้แสดง โดยแสดงความคิดหรือทัศนคติที่คิดว่าผู้แสดงคิดหรือรู้สึกแต่ไม่ได้แสดงออกมา ตัวอย่างเช่น ผู้แสดงกล่าวว่า "ฉันไม่รังเกียจคนสูงบุตรี" ผู้แสดง เป็นลูกคู่อาจจะชี้ขึ้นว่า "แต่ฉันคิดว่าคนสูงบุตรีควรเห็นใจผู้ด้อยบ้าง" เป็นต้น

การแสดงแบบนี้จะใช้ผู้แสดงกี่คนก็ได้แต่ทุกคนมีลูกคู่ เพราะในบางครั้งการสื่อความเห็นของผู้แสดงคนหนึ่งอาจเป็นไปไม่ตลอดไป ลูกคู่จะช่วยทำหน้าที่ชี้จุดสิ่งที่ขวางกั้นนั้นเสีย เพื่อช่วยให้ผู้แสดงสะดวกใจในการแสดงยิ่งขึ้น

3. การแสดงบทบาทที่มีลูกคู่มากกว่าหนึ่งคน (Mass Doubling) วิธีการนี้คล้ายกับวิธีการแสดงในข้อ 2 แต่ผู้แสดงแต่ละคนจะมีผู้ช่วยหรือลูกคู่หลาย ๆ คน ทำให้ผู้ดูได้ทราบทัศนคติ ความรู้สึก ความคิดหลาย ๆ แบบ ตัวอย่างเช่น ผู้แสดงพูดว่า "ฉันไม่รังเกียจคนจนขมขะ" ผู้ช่วยคนหนึ่งจะพูดต่อว่า "แต่ฉันคิดว่า เขาควรเก็บขยะให้เรียบร้อยกว่านี้" ลูกคู่อีกคนจะพูดต่อไปอีกว่า "พวกเราควรทิ้งขยะให้เป็นที่ด้วย เป็นต้น"

4. การแสดงบทบาทผู้แสดงรำพึงกับตนเอง (Sociology) วิธีการนี้สร้างขึ้นสำหรับการแสดงความคิดความรู้สึกออกมาเป็นคำพูด โดยให้ผู้แสดงพูด หรือ "รำพึง" ออกมาดัง ๆ ซึ่งจะช่วยให้ผู้แสดงและกลุ่มเกิดความเข้าใจ มีทัศนคติและความรู้สึกที่ดีต่อกัน อันจะมีผลต่อการแสดงบทบาทและความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล โดยเปิดโอกาสให้ผู้แสดงหรือกลุ่มใช้ข้อมูลที่ได้รับนี้ในการปรับปรุงเทคนิควิธีการของตน เช่น ในห้องเกิดปัญหาว่านักเรียนคนหนึ่งถูกเพื่อน ๆ รังเกียจไม่ยอมคบด้วย ครูให้นักเรียนคนใดคนหนึ่ง รำพึง รำพันออกมาว่าเขามีความรู้สึกอย่างไรบ้างที่เพื่อน ๆ รังเกียจกันทั้ง ๆ ที่ตนเป็นนักเรียนคนหนึ่ง เป็นต้น

5. การแสดงบทบาทผสม (Multiple Role-Playing) วิธีการนี้ช่วยให้ผู้ชมได้ประสบการณ์ที่เป็นความจริง เกี่ยวกับการตัดสินใจเป็นกลุ่ม (Group Decision-Making) การแสดงบทบาทผสมนี้จะแตกต่างจากการแสดงบทบาทโดยทั่วไป คือบทบาทเดียวกัน ผู้แสดงหลาย ๆ กลุ่ม แสดงพร้อม ๆ กันไป โดยไม่ต้องมีผู้ช่วยเหลือหรือครูคอยแนะนำ วิธีการนี้จะมีมาตรฐานมากขึ้นและช่วยให้ผู้เรียนสามารถตัดสินใจได้ด้วยตนเอง วิธีการนี้จะใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพและสามารถสนองความต้องการและให้ประสบการณ์ที่เป็นความจริง เกี่ยวกับการอภิปรายร่วมกันเป็นกลุ่ม (Group Discussion) นอกจากนี้วิธีการนี้ยังมีข้อดีอีกสองประการคือ

- 5.1 ช่วยให้ผู้เรียนไม่เกิดความประหม่า จากการที่คิดว่ามีผู้คอยสังเกตการณ์อยู่ เพราะสมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมในการแสดง
- 5.2 ข้อมูลที่ได้รับจากหลายกลุ่มจะทำให้เกิดการเปรียบเทียบและหาข้อสรุปได้ง่ายขึ้น

6. การหมุนเวียนบทบาท (Role-Rotation) วิธีการนี้จะใช้เมื่อต้องการคำตอบเกี่ยวกับปัญหา เรื่องใดเรื่องหนึ่งให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ การให้ผู้แสดงหมุนเวียนบทบาทจะช่วยให้ได้รับคำตอบสนองเกี่ยวกับปัญหานั้นได้หลายวิธี ซึ่งจะช่วยให้ในการนำมาเปรียบเทียบ การวิเคราะห์ และการหาข้อสรุปของปัญหานั้น ๆ ได้

วิธีการนี้คือการให้หลาย ๆ คน หมุนเวียนกันแสดงบทบาทเพียงบทบาทเดียวที่ของกร ตัวอย่างเช่น การสอนเรื่องควมมีระเบียบวินัยในการแต่งกายของนักเรียน ครูให้นักเรียนออกมาแสดงถึงการแต่งกายที่ถูกของซ้ำ ๆ กัน หลาย ๆ คน เพื่อให้ได้เห็นถึงการแต่งกายหลาย ๆ แบบ นำมาเปรียบเทียบ และสรุปแบบที่ถูกของที่สุดในตอนสุดท้าย เป็นต้น

7. การแสดงบทบาทโดยวิธีการเสียดสี (The Skit-Completion Method) วิธีการนี้เป็นการแสดงบทบาทสมมติที่ใช้กับผู้ชมจำนวนมาก ๆ ได้ การแสดงที่จะให้บรรลุลความขบขันหรือการเสียดสีที่ของกร การกำหนดบทบาทที่จะแสดงนั้นค่อนข้างไม่มากเกินไป ควรเน้นเฉพาะส่วนที่เป็นความขัดแย้งให้เด่นชัด การแสดงบทบาทโดยวิธีนี้จะเริ่มด้วยการดำเนินเรื่องความขบขันที่เขียนไป ซึ่งจะใช้เพื่อขยายข้อมูล และช่วยสร้างสภาพการณ์ที่จะช่วยให้สมาชิกสามารถศึกษาบทบาทต่าง ๆ ได้ และนอกจากนี้อาจจะใช้วัสดุอุปกรณ์ในช่วงแรกของกรแสดง เพื่อช่วยสร้างความรู้สึกแก่ผู้แสดงที่จะแสดงเองในภายหลัง

8. การแสดงบทบาทสองบทบาท (Monodrama) วิธีการนี้เป็นการให้ผู้แสดงคนเดียวแสดงบทบาทสองบทบาท โดยผู้แสดงจะต้องแสดงบทบาทกลับไปกลับมา วิธีการนี้จะช่วยให้ผู้เรียนมีความคล่องตัวและมีความเข้าใจในบทบาททั้งสองได้ดียิ่งขึ้น ตัวอย่างเช่น ผู้เรียนในห้องมีปัญหาเรื่อง เกิดทัศนคติไม่ดีต่ออาจารย์บางท่าน มีความคิดว่าอาจารย์ท่านนั้นขาดความยุติธรรมต่อตนเอง สภาพการณ์เช่นนี้ทำให้เกิดความขัดแย้งขึ้น ครูจึงอาจจัดสภาพการณ์ให้ผู้เรียนนั้นประสบ โดยให้ผู้เรียนผู้นั้นหรือคนอื่นแสดงเป็นนักเรียนและเป็นอาจารย์สลับกันไป เพื่อให้เข้าใจถึงความรู้สึกของอาจารย์ เป็นต้น

9. การใช้วิธีกระจกสะท้อน (The Mirror Technique) วิธีการนี้ใช้ในการแสดงเป็นหมู่ โดยนำปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในกลุ่มมาให้สมาชิกแสดง เพื่อให้เจ้าของปัญหาแลเห็นตนเองว่าเป็นอย่างไร จากการดูเพื่อนแสดงบทบาทของตน ซึ่งเปรียบเสมือนกระจกเงาสะท้อนให้เห็นภาพตนเอง ตัวอย่างเช่น ผู้เรียนบางคนใน

ห้องมักก่อกวนชั้นเรียนขณะมีการเรียนการสอนเสมอ ครูอาจจับบทบาทสมมติขึ้น วิธีนี้ช่วยให้
นักเรียนบางคนเห็นภาพสะท้อนของตนเอง เพื่อให้ได้เห็นถึงผลเสียของการก่อกวนชั้นเรียนที่มี
ต่อตนเองและผู้อื่น เป็นต้น

10. การแลกเปลี่ยนบทบาทในกลุ่ม (Group Role Reversal) วิธีการนี้จะใช้
เพื่อให้สมาชิกเข้าใจถึงความรู้สึก ความคิด และทัศนคติของผู้อื่น โดยกำหนดให้สมาชิกทุกคน
ในกลุ่มแสดงบทบาทของสมาชิกอื่นภายในช่วงเวลาหนึ่ง แล้วกลุ่มจะไ้รับปัญหาซึ่งสมาชิกทุกคน
จะต้องร่วมกันแก้ไข จากการสวมบทบาทของผู้อื่นที่เขาแสดงอยู่และในช่วงสุดท้ายของการแสดง
ก็จะเป็นการอภิปรายเกี่ยวกับการรับรู้ที่สมาชิกไ้รับจากการแสดงของผู้นั้น ตัวอย่างเช่น
การสอนเรื่องประชาชนกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ครูอาจกำหนดบทบาท
ให้นักเรียนทุกคนเป็นนักอนุรักษ์นิยม และให้ช่วยกันแก้ปัญหาว่า ทำอย่างไรจึงจะให้ประชาชน
มีความรับผิดชอบและช่วยกันอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สมาชิกทุกคนจะช่วย
กันหาวิธีที่ดีที่สุดออกมา หลังจากจบการแสดงแล้วจะอภิปรายว่า การที่ตนเป็นนักอนุรักษ์นิยมนั้น
คนมีความรู้สึกอย่างไรบ้าง เป็นต้น

11. การแสดงบทบาทของผู้ชม (Audience Role-Playing) วิธีการนี้ใช้กับผู้ฟัง
จำนวนมาก ๆ โดยมีจุดประสงค์ที่สำคัญคือ เพื่อให้สมาชิกของกลุ่มผู้ชมเกิดความรู้สึกและ
ทัศนคติ วิธีการนี้จะเริ่มจากการสร้างทัศนคติในทางลบให้แก่ผู้ชม แล้วจะจัดประสบการณ์
ใหม่ ๆ ที่จะช่วยให้ผู้ชมค้นพบทัศนคติที่ดีที่สุดสำหรับตนเอง จากการเปลี่ยนแปลงทัศนคตินี้
จะมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมทุกครั้งที่ได้รับประสบการณ์ใหม่ วิธีการนี้จะช่วยให้ผู้ชมไ้
ประสบการณ์ที่จะช่วยให้เข้าใจวิธีการทำงานต่าง ๆ และทราบว่าวิธีการทำงานที่เหมาะสม
และไม่เหมาะสมเป็นอย่างไร ตัวอย่างเช่น การสอนเรื่องการแสดงความรักต่อสิ่งที่
ควรเคารพ ในการแสดงตอนแรกจะเป็นไปในแนวทางที่นักเรียนปฏิบัติตนไม่ถูกต้อง ต่อมา
การแสดงจะเป็นไปในทางที่บางคนเริ่มเห็นความสำคัญของการแสดงความเคารพ แต่บางคน
ยังปฏิบัติตนไม่ถูกต้องอยู่ การแสดงครั้งที่ 3 เป็นการแสดงที่ทุกคนปฏิบัติตนไ้ตัวอย่างถูกต้อง
ทำให้สภาพการณ์ต่าง ๆ คำนึงไปอย่างดี จากการแสดงทั้ง 3 ครั้ง จะทำให้ผู้ชมเลือก
แนวทางที่ดีที่สุดสำหรับตนเอง การวัดทัศนคติที่เปลี่ยนไปนี้ ทำไ้ได้โดยการให้แสดงบทบาทสมมติ

การออกแบบสอบถามหรือการแต่งเรื่องข้อให้จบเป็นต้น

ข้อช่วยของการใช้บทบาทสมมติ (Limitation of Role-Playing)

บทบาทสมมติ เป็นวิธีการที่มีประโยชน์ในกรณีที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ผู้เรียนมีโอกาสได้ฝึกฝนทักษะในการคิด การพูด การวิเคราะห์ การอภิปราย การตัดสินใจ ตลอดจนลงมือปฏิบัติ ทำให้บุคคลที่คิดเป็น ผู้คน และทำเป็น ซึ่งผลที่ได้จากการเรียนรู้การแสดงบทบาทต่าง ๆ ถึงแม้ว่าวิธีการใช้บทบาทสมมติจะมีประโยชน์สักเพียงใด ครูผู้สอนก็ควรมีความรู้ในการจัดกิจกรรมประเภทนี้เป็นอย่างดี รวมทั้งการใช้ความคิดและวิธีดำเนินการที่ถูกต้องเหมาะสม ดังนั้นสิ่งที่ครูผู้สอนควรคำนึงในการจัดประสบการณ์การเรียนการสอนโดยการใช้บทบาทสมมติดังนี้

1. การแสดงบทบาทจะเป็นวิธีการที่มีคุณค่าควรใช้ให้สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ โดยไม่ควรใช้เพื่อความบันเทิงหรือใช้เพียงเพื่อให้เป็นไปตามโครงการสอนที่กำหนดเอาไว้เท่านั้น¹

ตัวอย่างเช่น ครูสอนเรื่อง ความซื่อสัตย์สุจริต จุดมุ่งหมายคือให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจในความซื่อสัตย์สุจริต และสามารถนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตด้วยการใช้บทบาทสมมติจึงมิใช่เพื่อให้ผู้เรียนออกมาแสดงตนว่ามีความซื่อสัตย์สุจริตอย่างไรเท่านั้น แต่ครูจะต้องให้ผู้แสดงเรียนรู้คววความซื่อสัตย์สุจริตนั้นถูกต้องหรือไม่อีกด้วย

2. การใช้บทบาทสมมติจะกินเวลานานมาก ดังนั้นจึงไม่ควรกำหนดการใช้บทบาทสมมติไว้ในโครงการที่มีเวลาน้อย หรือควรมีการกำหนดเวลาที่แน่นอนตายตัวลงไป²

ตัวอย่างเช่น การใช้บทบาทสมมติในการสอนเรื่อง ความสามัคคีในการ

¹ ยาวพา เกษะคุปต์, "ทฤษฎีกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์...", หน้า 78.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 78.

อภิปรายหลังการแสดงอาจใช้เวลามาก เพราะผู้เรียนมีประสบการณ์และความคิดเห็นเกี่ยวกับความสามัคคีนี้แตกต่างกันไป บางคนอาจคิดว่าความสามัคคีมีแต่คุณประโยชน์ แต่บางคนก็คิดว่าความสามัคคีถ้าใช้ไม่ถูกต้องอาจก่อให้เกิดโทษ ความคิดที่ขัดแย้งกันนี้อาจใช้เวลาในการแสดงหรือการอภิปรายมากจึงจะได้อรรถรสที่ถูกต้อง

3. การใช้บทบาทสมมติจะโดยละเอียดเต็มที่ เมื่อใช้เป็นส่วนประกอบของหลักสูตรโทสมบูรณ (Integral Part of a Curriculum) กล่าวคือ นำมาใช้ติดต่อกันพอสมควร ไม่ใช่นำมาเป็นการค้นการเรียนการสอนบางครั้งบางคราว เพื่อแก้ความเบื่อหน่ายของผู้เรียน¹

4. การใช้บทบาทสมมติ เมื่อต้องการให้เกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง และฝึกทักษะในการปฏิบัติตนในเรื่องความสัมพันธ์ของมนุษย์ ไม่ใช่นำมาใช้เพราะเป็นวิธีการที่สนุกและผู้เรียนชอบ และเมื่อใช้แล้วนักเรียนจะสนใจ และอยากให้อำนาจกับทุก ๆ เรื่อง แต่ควรคำนึงควยว่า ถ้านำมาใช้บ่อยเกินไปประสิทธิภาพจะลดลง และเมื่อถึงเวลาที่ต้องใช้วิธีนี้จริง จะไม่ได้อผลเท่าที่ควร²

หลักในการเลือกเรื่องที่จะใช้บทบาทสมมติ

ในการเลือกเรื่องที่จะใช้กับวิธีการนี้ มีผู้ให้หลักไว้ว่า "ครูผู้สอนควรตั้งคำถามตัวเองดังต่อไปนี้" คือ

1. เรื่องที่จะเลือกมานั้นจะทำให้เกิดผลต่อไปนี้หรือไม่

1.1 กระตุ้นให้ผู้เรียนอยากพูด อยากอภิปรายแสดงความคิดเห็นเมื่อการแสดงจบลงแล้ว

¹Sharan and Aharan, Small Group Teaching, p.161.

²Helen H. Jennings, "Learning Through Role-Playing," How to Use Role-Playing and Other Tools for Learning, pp.9-10.

- 1.2 ผู้เรียนสามารถเข้าใจความคืบหน้า ความรู้สึกและค่านิยมของสมาชิกอื่น ๆ ในกลุ่มได้มากขึ้น
- 1.3 ผู้เรียนเกิดความเข้าใจถึงสาเหตุของพฤติกรรมในสถานการณ์นั้น ๆ
2. ผู้เรียนมีความรู้เพียงพอที่จะสามารถเข้าร่วมแสดงและอภิปรายในปัญหาที่ยกมาหรือไม่
3. เรื่องนั้นมีฉากและรายละเอียดของปัญหาที่ชัดเจน และไม่ซับซ้อนมากเกินไป พอลที่เจอนำมาแสดงได้ภายในเวลาที่จำกัดหรือไม่ เพราะปกติการแสดงแต่ละครั้งไม่ควรเกิน 4 - 5 นาที
4. เรื่องนั้นมีเป้าหมายที่ชัดเจนหรือไม่
5. เรื่องนั้นต้องไม่เป็นเรื่องที่จะก่อให้เกิดความกระทบกระเทือนความรู้สึกของผู้เรียนคนใดคนหนึ่ง ไม่ใช่เรื่องที่เป็นประสบการณ์จริง ๆ ของผู้เรียน แต่ควรเป็นเรื่องในหัวข้อความสัมพันธ์ของมนุษย์อย่างกว้าง ๆ

กระบวนการใช้บทบาทสมมติ (The Procedures of Role-Playing)

ไม่ว่าจะเป็นการใช้บทบาทสมมติแบบใด จะมีกระบวนการในการนำไปใช้ดังนี้คือ²

ขั้นที่ 1 : ขั้นเตรียมการ แบ่งออกเป็น 2 ตอนคือ

ก. การแจ้งเรื่องและกำหนดขอบเขตของปัญหา ครูจะต้องวิเคราะห์แยกแยะออกมาให้ได้ว่า อะไรคือปัญหา หรือจุดที่ก่อการให้ผู้เรียนเห็นและเรียนเพื่อความเข้าใจ และกำหนดขอบเขตของปัญหาที่จะสอน

¹Sharan and Sharan, Small-Group Teaching, pp. 169-170.

²ทัศนาว ขนมนที, "การใช้บทบาทสมมติในการเรียนการสอน," หน้า 44-47.

ข. การกำหนดสถานการณ์สมมติและบทบาทสมมติเมื่อได้ปัญหาที่ชัดเจนแล้ว ครูจะต้องกำหนดสถานการณ์สมมติที่ง่ายและชัดเจนขึ้น พร้อมทั้งเขียนบทบาทสมมติที่จะให้ผู้เรียนแสดงตามที่กำหนด บทบาทสมมติที่เขียนขึ้นนี้ควรจะสามารถช่วยผู้เรียนได้ประสบกับปัญหาและข้อขัดแย้งเพื่อฝึกฝนการแก้ปัญหาและตัดสินใจ

ขั้นที่ 2 . ขั้นแสดง แบ่งออกเป็น 7 ตอน คือ

ก. การอ่านเครื่อง หมายถึงการนำผู้เรียนให้ไปดูเรื่องที่จะศึกษาหรือผู้เรียนมีความเข้าใจตรงกันในเรื่องที่จะเรียนในขั้นนี้ ครูอาจเล่าเรื่องราวหรือสถานการณ์สมมติให้นักเรียนฟังการเล่าเครื่องนี้จะสั้นไปมาหน่อยเพียงโดยอ้อมขึ้นอยู่กับจุดมุ่งหมายและสถานการณ์ที่ตั้งไว้ ประโยชน์ของการอ่านเครื่องคือ

1. ทำให้ผู้เรียนทุกคนมีความรู้สึกคุ้นเคยกับปัญหา
2. ทำให้ผู้เรียนเกิดการมีส่วนร่วม ในสถานการณ์ที่เฉพาะเจาะจง
3. ทำให้ทุกคนรู้ว่าตนต้องทำอะไรบ้างตามปัญหา

บทบาทของครูในขั้นอ่านเครื่องนี้ คือ

1. ครูของพยายามที่จะโน้มน้าวจิตใจของผู้เรียนให้เกิดความสนใจในการฟังเรื่องราวหรือสถานการณ์สมมตินั้น ๆ ครูหาวิธีทำให้ผู้เรียนทุกคนรู้ว่าสถานการณ์หรือปัญหาของตนเองเดียวกันนั้น ผู้เรียนอาจจะประสบสักวันหนึ่ง

2. ครูย้ำถึงปัญหาในชัดเจนยิ่งขึ้น เพื่อเป็นการเร้าอารมณ์ของผู้เรียน ปัญหาที่นำมาใช้ในการแสดงนั้นควร เป็นปัญหาที่ผู้เรียนเห็นความสำคัญ เป็นเรื่องน่าเชื่อถือ ผู้เรียนสามารถเข้าถึงปัญหานั้นได้ ทั้งนี้เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความรู้สึกว่าเป็นปัญหาของตนต้องหาวิธีการแก้ปัญหาให้

เรื่องหรือปัญหานั้นอาจเป็นเรื่องที่ครูสมมติขึ้นเองหรืออาจเป็นคอนิคอนหนึ่งของวรรณคดีหรือนวนิยายต่าง ๆ ก็ได้ แต่ต้องมีความสอดคล้องกับสิ่งที่ครูต้องการสอน โดยครูจะเล่าเรื่องหรือปัญหานั้นแล้วหยุดเรื่องลงตรงที่มีปัญหา ตัวอย่างเช่น ครูจะเริ่มพูดว่า "ครูมีเรื่องที่จะอ่านให้นักเรียนฟัง เป็นเรื่องของเด็กผู้ชายคนหนึ่งประสบปัญหาอย่างหนึ่ง

ในขณะที่ครูอ่าน นักเรียนควรตั้งใจฟังและติดตามไปด้วยว่า เรื่องนี้ควรจะจบอย่างไร เมื่อครูอ่านจบแล้วนักเรียนบางคนอาจจะอยากออกมาแสดงให้พวกเราทุกคนดูว่า นักเรียนคิดว่าเด็กผู้ชายคนนี้จะแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างไร" จุดนี้เป็นจุดที่มีความสำคัญมาก เพราะจะกระตุ้นให้ผู้เรียนฟังอย่างตั้งใจ พยายามที่จะเอาตัวเองเข้าไปอยู่ในสถานการณ์นั้น ๆ เพื่อจะได้จัดการแก้ปัญหาอย่างมีประสิทธิภาพ

3. เมื่อครูอ่านเรื่องที่เป็นปัญหาจบลงแล้ว ครูต้องเป็นผู้ช่วยนำนักเรียนเข้าสู่การอภิปราย เช่น อาจจะถามว่า "นักเรียนคิดว่าอะไรจะเกิดขึ้นบ้าง" หรือ "อะไรจะเกิดขึ้นในสถานการณ์เช่นนี้" เป็นต้น คำถามต่าง ๆ เหล่านี้จะเป็นสิ่งที่จะนำไปสู่การแสดง¹

ข. ชั้นเลือกตัวผู้แสดง การเลือกตัวผู้แสดงเป็นไปไ้หลายลักษณะ ซึ่งขึ้นอยู่กับจุดมุ่งหมายของการแสดง และการสอนเป็นสำคัญ

1. เลือกผู้แสดงที่มีลักษณะใกล้เคียงกับบทบาทที่ต้องการ วิธีการนี้การแสดงจะช่วยให้กลุ่มเข้าใจปัญหาได้ดี เพราะการแสดงเป็นไปโดยไม่เคอะเขิน²

2. เลือกผู้แสดงที่มีลักษณะตรงข้ามกับลักษณะของบทบาทที่มอบหมาย วิธีการนี้การแสดงจะช่วยให้ผู้ชมได้เข้าใจถึงบทบาทของผู้ที่มีลักษณะแตกต่างกันออกไป³

3. เลือกผู้เรียนทั่ว ๆ ไป เพื่อฝึกการแสดงบทบาทและฝึกให้รู้จักคิดว่า ถ้าตนอยู่ในสถานการณ์นั้น ๆ จะทำอย่างไร สำหรับกรณีนี้ครูอาจเลือกเด็กที่เจียม ๆ โดยครูคอยให้กำลังใจ แต่ไม่บังคับเพราะเป็นไปไ้ได้ว่าเด็กพวกนี้ได้ออกมาแสดงครั้งหนึ่งแล้ว ความพอใจและความสำเร็จที่ได้รับอาจทำให้อยากแสดงอีกก็ได้⁴

¹Shaftel and Shaftel, Role-Playing for Social Values : ..., " pp.74-76.

²พิศนา แชนมณี, "การใช้บทบาทสมมติในการเรียนการสอน," หน้า 44-45.

³เรื่องเดียวกัน.

⁴Sharan and Sharan, Small Group Teaching, p.172.

4. เลือกผู้เรียนที่อาสาสมัคร จะไม่เลือกผู้ที่ไม่เต็มใจเล่น เพราะอาจเป็นเหมือนการลงโทษผู้เรียนคนนั้น¹

ค. การจัดฉากแสดง การจัดฉากนั้นก็เป็นการจัดฉากสมมติขึ้นมา เพื่อให้การแสดงนั้นดูใกล้เคียงกับความเป็นจริงขึ้น การจัดฉากอาจจะเป็นไปในลักษณะแบบง่าย ๆ โดยเลียนโต๊ะเพียงตัวเดียวไปจนถึงการจัดฉากแบบหรูหรา

ง. การเตรียมผู้สังเกตการณ์ การใช้บทบาทสมมติในการเรียนนั้นช่วยให้การเรียนสนุกสนานมีชีวิตชีวาที่จริง แต่ครูต้องไม่ลืมว่า การเรียนนี้ไม่ใช่การเรียนเพื่อสนุกเพียงอย่างเดียว ครูควรช่วยให้นักเรียนหัดสังเกตและวิเคราะห์เหตุการณ์ ดังนั้นการเตรียมผู้ชมหรือผู้สังเกตการณ์จึงเป็นสิ่งจำเป็น ไม่เช่นนั้นการอภิปรายและการวิเคราะห์หลังการแสดงนั้นจะไม่ค่อยได้ผลเท่าที่ควร

บทบาทของครู เพื่อให้ให้นักเรียนได้มีส่วนร่วมในการเรียนการสอนโดยวิธีการนี้ต้องมีประสิทธิภาพ ครูมีบทบาทคือ

1. ฝึกให้นักเรียนได้ใช้ทักษะในการฟัง คือให้รู้จักฟังความคิดเห็นและความรู้สึกของผู้อื่น และถึคความไปช่วย
2. ฝึกให้นักเรียนสังเกต คำพูด พฤติกรรม ความรู้สึกของผู้แสดงว่าเป็นอย่างไร

3. กระตุ้นให้นักเรียนสังเกตว่า วิธีการแก้ปัญหาที่เพื่อนเสนอมานั้นเป็นไปได้หรือไม่ และให้คาดการณ์ล่วงหน้าก่อนไปว่า ถ้าแก้ปัญหานั้น ๆ แล้ว จะทำให้เกิดอะไรตามมาอีกหรือไม่ อย่างไร และสามารถถึคแนวทางการแก้ปัญหานั้นของตนเองได้

จ. การเตรียมพร้อมก่อนแสดง การใช้บทบาทสมมติในการเรียนการสอนจะประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับความพร้อมของผู้แสดง ถ้าผู้แสดงรู้สึกสบายใจการแสดงก็จะเป็นไปตามธรรมชาติ

¹Sharan and Sharan, Small Group Teaching, p.172.

บทบาทของครู เพื่อให้การแสดงผลเป็นตามจุดมุ่งหมาย ครูจึงมีบทบาทใน
ชั้นนี้คือ

1. ใช้เทคนิควิธีการต่าง ๆ ในอันที่จะขจัดความประหม่า ความตื่นเต้น ความลังเล และความวิตกกังวลของผู้แสดงออกไป

2. ในการจัดการแสดงครั้งแรก ๆ ควรกำหนดเรื่องที่ย่าง ๆ ซึ่งทุกคนคุ้นเคยกันคืออยู่แล้ว

3. ก่อนแสดง ควรให้ผู้แสดงรู้และเข้าใจเรื่องที่จะแสดง และเน้นให้ผู้แสดงทราบด้วยว่า บทบาทที่แสดงนี้ไม่ใช่ให้แสดงบทบาทของตนเอง และการแสดงนี้เป็นการฝึกหัดซึ่งอาจมีที่ผิดก็ได้¹

ค. การแสดง เมื่อผู้แสดงและผู้ชมพร้อมแล้ว ผู้แสดงก็เริ่มแสดงได้ควรให้ไปไปตามธรรมชาติ ไม่ควรมีการขัดกลางคัน นอกจากในกรณีที่ผู้แสดงต้องการความช่วยเหลือ ครูหรือผู้กำกับการแสดงอาจเข้าช่วยตามโอกาส

บทบาทของครู เพื่อให้การแสดงผลเป็นไปตามจุดมุ่งหมายและหลักการ ครูมีบทบาทในชั้นนี้คือ

1. ขณะที่การแสดงกำลังดำเนินอยู่ การดูด้วยว่าการแสดงนั้นเน้นไป ความบทบาทที่กำหนดไว้หรือไม่ แต่ไม่ควรคาดหวังว่าการแสดงจะออกมาโดยไม่มีผิดพลาดเลย ถ้ามีข้อผิดพลาดไม่ควรแก้ไขกลางคัน

2. เมื่อผู้ชมแสดงความเป็นระเบียบหรือแสดงพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม ครูไม่ควรตำหนิในที่ที่ทันใด แต่เมื่อเวลาผ่านไป ประโยชน์หนึ่งสภาพการยังไม่ดีขึ้น ครูควรทำให้นักเรียนมีระเบียบมากขึ้น

3. ในกรณีที่ผู้แสดงเล่นผิดบทบาท ครูสามารถบอกให้นักเรียนแสดง

¹เยาวยพา เคชะคุปต์, "ทฤษฎีขบวนการกลุ่มสัมพันธ์...", หน้า 69.

บทที่ถูกตองไว้ โดยไม่ถือเป็นการชักจูงหะ¹

ในส่วนที่ดีแทน

4. หลีกเลี้ยงการทำหมิ่นหรือวิพากษ์วิจารณ์การแสดงควรรใช้คำชมเชย
5. ทำให้ผู้เรียนทุกคนเข้าใจว่าการแสดงนี้ไม่ใช่เรื่องจริง เป็นเพียงเรื่องที่สมมติขึ้น เพื่อหาแนวทางแก้ปัญหา และผู้ที่ออกไปแสดงก็ไม่ได้มีนิสัยใจคออย่างที่แสดงจริง
6. จุดนี้ที่กพบพฤติกรรมหรือคำพูดที่น่าสนใจหรือควรแก่การอภิปรายไว้
 - ข. การคัดบท เมื่อผู้แสดงได้แสดงไปเป็นเวลาพอสมควรแล้ว ครูหรือผู้กำกับการแสดงควรคัดบท หรือหยุดการแสดงไม่ควรปล่อยให้การแสดงยืดเยื้อต่อไป จะทำให้เสียเวลาและผู้ชมเกิดความเบื่อหน่าย การคัดบทจะทำในกรณีต่อไปนี้
 1. เมื่อการแสดงนั้นได้ข้อมูลเพียงพอแก่กลุ่มที่จะมาวิเคราะห์และอภิปรายได้
 2. กลุ่มพอจะเข้าใจว่าเรื่องราวจะเป็นอย่างไรถ้ามีการแสดงต่อไป
 3. ผู้แสดงไม่สามารถแสดงต่อไปได้เพราะเกิดความเข้าใจผิดบางประการ
 4. การแสดงจบเรื่อง

ขั้นที่ 3 : ขั้นวิเคราะห์และอภิปรายผล

การวิเคราะห์การแสดงมักจะเป็นไปในรูปการอภิปรายร่วมกันระหว่างผู้แสดง ผู้ชมหรือผู้สังเกตการณ์ การอภิปรายจะเป็นไปในรูปใดนั้นก็ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการเรียน บางครั้งอาจจะมีการให้ผู้แสดงได้เปิดเผยความรู้สึก และเสนอความคิดเห็นก่อน แล้วจึงให้ผู้ชมหรือผู้สังเกตการณ์เสนอความคิดเห็น การอภิปรายนี้จะคงเป็นไปอย่างตรงไปตรงมา และเน้นที่เหตุผลของการแสดงออกและพฤติกรรมที่พบแสดงออกมา โดยปกติการ อภิปรายจะไม่มุ่ง

¹Mark Chesler and Robert Fox, Role-Playing Method in the Classroom (Chicago : Science Research Associates, Inc., 1966),p.37.

ถึงว่าใครแสดงดีหรือไม่คืออย่างไร นอกจากวัตถุประสงค์ของการแสดงคือการฝึกทักษะการแสดง การเรียนรู้ทั้งหลายจะอยู่ตรงนี้เป็นสำคัญ

บทบาทของครู ในขั้นนี้ครูมีบทบาทคือ

1. ครูจะต้องช่วยกระตุ้นผู้เรียนให้มีส่วนร่วมในการอภิปรายด้วยวิธีการตั้งคำถามปลายเปิด (Open-Ended Question) เพื่อให้ให้นักเรียนคิดและแสวงหาคำตอบ เช่นถามว่า "เกิดอะไรขึ้นบ้าง?" หรือ "เจมมีความรู้สึกอย่างไร?" หรือ "เหตุการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นในชีวิตจริงใดหรือไม่?" เป็นต้น
2. ครูตั้งคำถามต่อไป ซึ่งเป็นคำถามที่จะนำไปสู่การเสนอความคิดเห็นอื่น ๆ อาจแทรกความคิดเห็นหรือคำวิจารณ์ด้วยก็ได้ เช่น เมื่อนักเรียนคนหนึ่งพูดว่า "ผมคิดว่าผมจะไม่แก้ปัญหาด้วยวิธีนั้น" ครูจะถามว่า "แล้วเขามีวิธีการอย่างไร" ในกรณีที่ไม่มีข้อเสนอของผู้เรียนดังกล่าวครูอาจจะถามว่า "นักเรียนคิดว่ามีวิธีการอื่น ๆ ในการแก้ปัญหาสักหรือไม่?" หรือ "มีวิธีการอื่นอีกไหม?" "ไม่มีวิธีการอื่นแล้วหรือ" เป็นต้น
3. ครูอาจช่วยเชื่อมโยงความคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะของนักเรียนให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

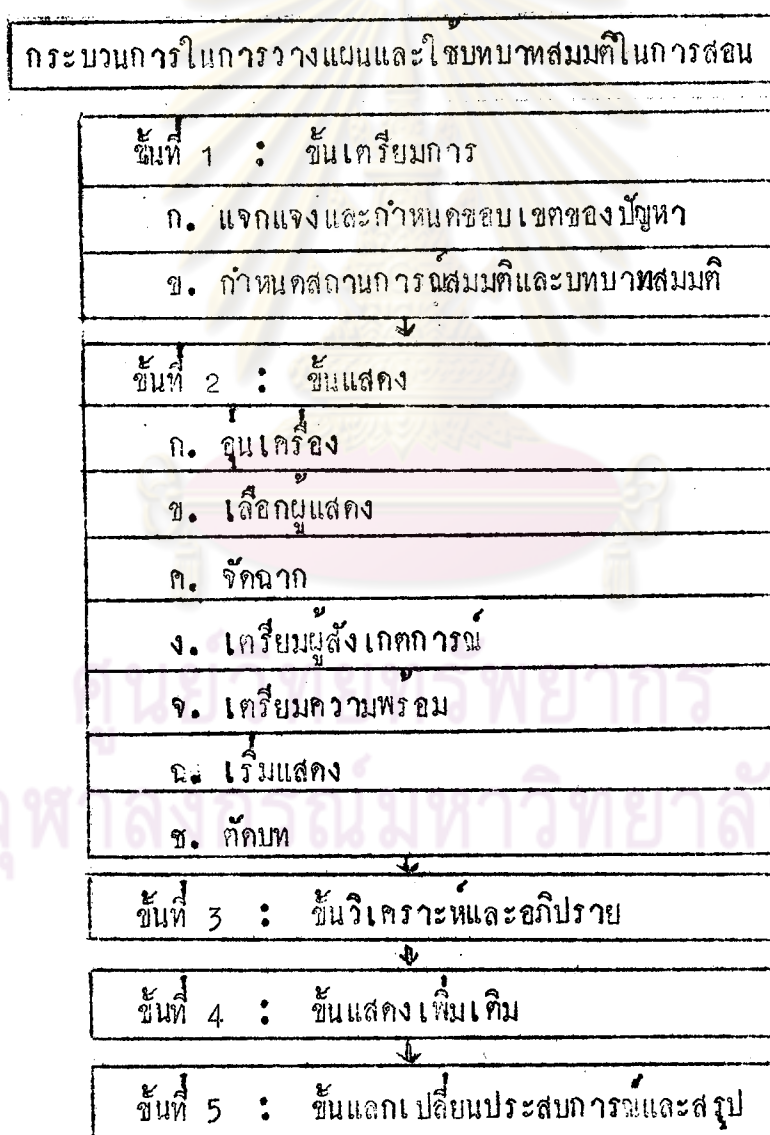
ขั้นที่ 4 : ขั้นแสดงเพิ่มเติม

หลังจากการวิเคราะห์และอภิปรายผลการแสดงแล้วกลุ่มอาจจะเสนอแนะแนวคิดใหม่ ๆ ในการแก้ปัญหาหรือตัดสินใจหรือถ้าหากการแสดงครั้งแรกยังไม่เป็นที่พอใจ ครูอาจจะให้มีการแสดงซ้ำ หรือเพิ่มเติมก็ได้ เพื่อคุณภาพสักครั้งหนึ่งหากการแสดงใหม่ไม่จำเป็น ครูอาจข้ามไปขั้นที่ 5 ได้เลย

ขั้นที่ 5 : ขั้นแลกเปลี่ยนประสบการณ์และสรุป

หลังจากการอภิปรายเกี่ยวกับการแสดงจบลงแล้วครูควรจะกระตุ้นให้ผู้เรียนได้อภิปรายทั่ว ๆ ไป ซึ่งโดยมากจะเป็นการเล่าประสบการณ์เกี่ยวกับเรื่องที่เกี่ยวข้องให้แก่อันและกันฟัง การแลกเปลี่ยนประสบการณ์กันนี้จะช่วยให้ผู้เรียนได้แนวความคิดกว้างขวางขึ้น และส่งเสริมให้ผู้เรียนเห็นว่าสิ่งที่เรียนนั้นเกี่ยวข้องกับความเป็นจริง จะทำให้ผู้เรียนสามารถที่จะหาข้อสรุปหรือได้แนวความคิดรวบยอดที่ตนสามารถเข้าใจได้ดี

กระบวนการใช้บทบาทสมมติดังต่อไปนี้ อาจเขียนเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

ประโยชน์ของการใช้บทบาทสมมติในการเรียนการสอน

บทบาทสมมติเป็นเครื่องมือและวิธีการอย่างหนึ่งที่จะช่วยในการเรียนการสอนได้มาก โดยเฉพาะในการสอนด้านจริยธรรมและสังคมศึกษา ครูสามารถนำบทบาทสมมติไปช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ในค่านต่าง ๆ หลายค่านดังนี้

1. ช่วยให้ผู้เรียนได้เข้าใจว่าพฤติกรรมมีสาเหตุ การที่ให้ผู้เรียนได้แสดงบทบาทต่าง ๆ ที่ถูกจำกัดอยู่ในสภาพการณ์ต่าง ๆ จะทำให้ผู้เรียนเข้าใจถึงสาเหตุต่าง ๆ ที่ผลักดันให้คนของแสดงพฤติกรรมใด ๆ ออกไป ความเข้าใจนี้จะช่วยให้ผู้เรียนไม่ควนตัดสินใจอะไรง่าย ๆ ก่อนที่จะพิจารณาถึงสาเหตุ นอกจากนี้ยังจะช่วยให้ผู้เรียนได้แนวทางในการแก้ปัญหาที่ตรงจุดอีกด้วย
2. ช่วยให้ผู้เรียนได้เรียนรู้และเข้าใจความรู้สึกของผู้อื่น การที่ให้ผู้เรียนได้สวมบทบาทของผู้อื่นจะช่วยให้ผู้เรียนได้มีประสบการณ์ว่า ผู้อื่นมีความคิดและความรู้สึกอย่างไร ความเข้าใจนี้จะช่วยให้ผู้เรียนรู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา
3. ช่วยลดความตึงเครียดของผู้เรียน ในบางครั้งผู้เรียนอาจจะมีความรู้สึกรุนแรงในใจหลายประการที่ไม่สามารถจะแสดงออกมาได้ ครูอาจใช้บทบาทสมมติเป็นเครื่องมือในการช่วยให้ผู้เรียนได้ระบายความรู้สึกนั้น ๆ ออกมา เป็นการช่วยผ่อนคลายความตึงเครียดของผู้เรียนลงได้บ้าง
4. ช่วยให้ได้เรียนรู้ถึงความต้องการของผู้เรียน ในกรณีที่ผู้เรียนไม่สามารถบอกความต้องการของคนออกมาได้ ครูอาจจะจัดบทบาทสมมติให้ผู้เรียนได้แสดง ซึ่งผู้เรียนอาจเปิดเผยความต้องการของคนออกมาโดยไม่รู้ตัว
5. ช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนได้พัฒนาความรู้สึกเกี่ยวกับตนเองในทางที่ดี การที่ผู้เรียนได้มีโอกาสสำรวจตนเอง และเรียนรู้เกี่ยวกับผู้อื่น โดยใช้บทบาทสมมติเป็นเครื่องมือ จะช่วยให้ผู้เรียนมีความเข้าใจตนเองมากขึ้น และพัฒนาความรู้สึกที่ดีเกี่ยวกับตนเอง สิ่งนี้นับว่าเป็นพื้นฐานของความเจริญงอกงามทางจิตใจอันจะช่วยให้ทุกคนนั้นดำรงชีพอยู่อย่างปกติสุข และสามารถทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ

6. ช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนได้มีโอกาสสำรวจค่านิยมของตน และหาหลักยึดเหนี่ยวในการดำรงชีวิตของตน ในขณะที่ผู้เรียนแสดงบทบาทสมมติอยู่นี้ ผู้เรียนจะมีพฤติกรรมการตัดสินใจ ที่แสดงให้เห็นถึงค่านิยมของตน การมีโอกาสได้แสดง อภิปราย และวิเคราะห์ถึงค่านิยมเหล่านั้นจะช่วยให้ผู้เรียนมีความเข้าใจในตนเองมากขึ้น

7. ช่วยให้ผู้เรียนได้พัฒนาความสัมพันธ์ในกลุ่มให้ดีขึ้นในการทำงานร่วมกัน สมาชิกในกลุ่มมักจะมีปัญหาขัดแย้งกันอยู่เนือง ๆ ความขัดแย้งนี้ทำให้เกิดความไม่เข้าใจกันและเกิดความแตกแยกในหมู่คณะ วิธีการบทบาทสมมตินี้สามารถนำมาใช้ ทำให้คนในกลุ่มเกิดความเข้าใจและมีความสามัคคีปรองดองกัน

8. ช่วยให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เกี่ยวกับการปฏิบัติตนในสังคมมนุษย์เป็นส่วสังคม ดังนั้นการเรียนรู้ที่จะปฏิบัติตนให้เหมาะสมในสังคมจึงเป็นสิ่งจำเป็น บทบาทสมมติจะช่วยให้การเรียนรู้นี้เป็นจริงและสนุกสนานยิ่งขึ้น

9. ช่วยให้ผู้เรียนได้ฝึกการแก้ปัญหา และตัดสินใจบทบาทสมมติแทบทุกบทบาท มักจะมีสถานการณ์ที่มีความขัดแย้งแฝงอยู่ ผู้แสดงจะต้องใช้วิจารณญาณและไหวพริบในการแก้ปัญหา จึงนับว่าวิธีการนี้ช่วยฝึกเรื่องการแก้ปัญหา และตัดสินใจอย่างดี¹

10. ช่วยฝึกให้ผู้เรียนปฏิบัติตามขั้นตอนคือ "รู้สึก" "คิด" "กระทำ" โดยปกติแล้วเมื่อผู้เรียนเผชิญปัญหาที่จะเกิด "รู้สึก" แล้วจะ "กระทำ" ไปตามความรู้สึกทันที แล้วจึงหวนกลับมา "คิด" หาวิธีที่ดีกว่า จึงเท่ากับเป็นขั้นตอน "รู้สึก" "กระทำ" "คิด" แต่บทบาทสมมติจะช่วยเปลี่ยนให้ผู้เรียนทำตามขั้นตอนที่ดีกว่าคือ "รู้สึก" "คิด" "กระทำ" แทน²

11. ช่วยส่งเสริมการเรียนรู้และฝึกการปฏิบัติตนให้ถูกต้องเหมาะสมในหลายบทบาท เพราะคน ๆ หนึ่งมักจะมีหลายบทบาทในชีวิตจริง เช่น เป็นพี่ เป็นลูก เป็นหลาน

¹ทิสนา แซมบณี, "การใช้บทบาทสมมติในการเรียนการสอน," หน้า 42-43.

²วิมลรัตน์ ชัยสิทธิ์, "การแสดงบทบาทสมมติในการสอนกลุ่มบูรณาการสำหรับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1," หน้า 20.

เป็นนักเรียน เป็นหัวหน้าชั้น หัวหน้าทีมกีฬา เป็นต้น ผู้เรียนควรมีโอกาสฝึกฝนบทบาทต่าง ๆ นี้ เพื่อช่วยเหลือในการสำรวจและค้นหาพฤติกรรมที่ถูกต้องเหมาะสมในสถานการณ์แต่ละอย่าง การแสดงบทบาทสมมติจะช่วยให้ เพราะฝึกฝนให้ผู้เรียนพบกับสถานการณ์และบทบาทต่าง ๆ เป็นจำนวนมากอันจะเป็นประโยชน์ เมื่อผู้เรียนไปประสบกับสถานการณ์ใหม่ในชีวิต¹

บทบาทของครูในการใช้บทบาทสมมติ

เพื่อให้การใช้บทบาทสมมติในการเรียนการสอนได้ผลอย่างสมบูรณ์เป็นไปตามเป้าหมายนั้น นอกจากครูผู้สอนจะต้องเข้าใจความหมาย หลักการ เทคนิควิธี และขั้นตอนของการใช้บทบาทสมมติทั้งที่กล่าวมาแล้ว ครูผู้สอนยังมีบทบาทต่อไปนี้คือ

1. ครูจะทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงาน (Facilitator) ที่จะช่วยให้การดำเนินการเป็นไปอย่างราบรื่น เป็นผู้นำ (Leader) เมื่อกลุ่มไม่สามารถดำเนินการไปตามจุดหมาย อำนวยความสะดวกและเป็นผู้กระตุ้นการทำงานของนักเรียน²

2. ครูจะต้องพยายามสร้างบรรยากาศที่ผู้เรียนรู้สึกปลอดภัย กล่าวคือ กล่าวทำ กล่าวแสดงออกอย่างเต็มที่ เพื่อให้ผู้เรียนได้แสดงความรู้สึกของเขาออกมาได้อย่างเต็มที่ ไม่ว่าจะเป็นความรู้สึกที่รุนแรงเพียงใด และไม่ว่าวิธีการแก้ปัญหาที่ผู้เรียนเลือกจะเป็นวิธีที่สังคมยอมรับหรือไม่ก็ตาม ปกติแล้วผู้เรียนมักแสดงความคิดและความรู้สึกอย่างที่ว่า "ครูต้องการ" ออกมาแทนความรู้สึกที่แท้จริง ผู้เรียนมักจะเรียนรู้ได้เร็วว่าครูต้องการอะไร และจะทำอย่างไรครูจึงจะพอใจ แต่ในการแสดงบทบาทสมมตินั้น ครูไม่ต้องการเช่นนั้น

¹Sharan and Sharan, Small Group Teaching, p.166.

²Carl Rofer, Freedom to Learn (Columbus, Ohio : Charles E. Merrell Publishing Co., 1969), p.126.

เพราะครูต้องการสำรวจความคิดเห็นและความรู้สึกที่แท้จริงของผู้เรียน และให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ฝึกตนเอง ฉะนั้น บรรยากาศที่ปลอดภัยจึงเป็นปัจจัยที่สำคัญประการแรกที่จะช่วยให้การแสดงบทบาทสมมติเป็นไปอย่างสมบูรณ์ยิ่งขึ้น¹

3. เตรียมตัวให้พร้อมในทุก ๆ ด้าน เริ่มตั้งแต่การจัดเตรียมปัญหาหรือสถานการณ์สมมติ ทำความเข้าใจปัญหาหรือสถานการณ์นั้น ๆ จัดหาวัสดุอุปกรณ์ สื่อการสอนที่จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ให้ครบถ้วน เตรียมคำถามประเภทต่าง ๆ เพื่อช่วยให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาความสามารถในทุก ๆ ด้าน ศึกษาขั้นตอนในการจัดกิจกรรมให้ถี่ถ้วน เพื่อป้องกันความผิดพลาด

4. สนับสนุนส่งเสริมให้ผู้เรียนเ้าใจวิเคราะห์พฤติกรรมกรรมการเรียนรู้ ทั้งด้านเนื้อหาและด้านกระบวนการ เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้เรียนมากที่สุดทั้งด้านเนื้อหา สติปัญญา และด้านความสัมพันธ์กับผู้อื่น

5. ช่วยให้การบวนการเรียนเป็นไปอย่างค้ำตามเป้าหมายที่ได้วางไว้ โดยให้ผู้เรียนเป็นผู้มีส่วนในการเรียนด้วยตนเอง ไม่ใช่วิธีบังคับให้ผู้เรียนมีพฤติกรรมตามแบบที่ครูต้องการ ให้ผู้เรียนได้พบพฤติกรรมต่าง ๆ ครูจะไม่ตัดสินว่าพฤติกรรมใดถูกหรือผิด สิ่งนั้นแค่ต้องค้นพบด้วยตนเอง

6. แสดงความคิดเห็นของคนแก่กลุ่ม โดยความคิดเห็นนั้นต้องไม่สอดคล้องกับค่านิยมหรือพยายามชักจูงให้สมาชิกคล้อยตาม และเมื่อมีการอภิปรายกลุ่ม ครูจะไม่ใช้ผู้นำแต่จะเป็นผู้ช่วยผู้เรียนให้มีการพัฒนาการทุกด้าน ทั้งในห้องเรียนและในสังคม²

¹ วิจารณ์ ชัยสิทธิ์, "การแสดงบทบาทสมมติในการสอนกลุ่มบูรณาการสำหรับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1," หน้า 42-43.

² C.H. Patterson, Humanistic Education (New Jersey : Englewood Cliffs, Prentice-Hall Inc., 1973), p.200.

7. ช่วยให้ผู้เรียนสามารถสรุปผลการเรียนรู้ และสามารถหาแนวทางและคิดนำหลักการที่ได้จากการเรียนรู้ไปใช้ในการปรับปรุงพฤติกรรมของตน หรือนำไปใช้ในการแก้ปัญหาหรือริเริ่มทำสิ่งใหม่ ๆ

บทบาทและหน้าที่ของผู้เรียน

1. ผู้เรียนจะเป็นผู้ลงมือกระทำกิจกรรมการเรียนรู้ และแสวงหาสิ่งที่ต้องการเรียนรู้ด้วยตนเอง เพราะการเรียนรู้เป็นหน้าที่และความรับผิดชอบของผู้เรียนแต่ละคนหรือเป็นผลมาจากผู้เรียนโดยตรง
2. ผู้เรียนทุกคนในกลุ่มจะเป็นแหล่งที่มาของความรู้ ดังนั้น ผลของการเรียนรู้จะเกิดได้จากการที่สมาชิกมีส่วนในการแลกเปลี่ยนความรู้ให้กัน
3. ผู้เรียนทุกคนจะมีหน้าที่ความรับผิดชอบในกลุ่ม โดยกระทำในบทบาทและหน้าที่ของตนตามที่ได้รับมอบหมาย เพื่อให้การเรียนรู้ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ และทำงานของกลุ่มเป็นไปด้วยดี
4. ผู้เรียนแต่ละคนจะช่วยในการเสริมสร้างบรรยากาศในกลุ่มให้มีชีวิตชีวาได้ เพราะบุคลิกภาพของสมาชิกแต่ละคนต่างกัน และการเรียนรู้ภายในกลุ่มก็ไม่ใช่การเรียนรู้เพียงอย่างเดียว แต่ผู้เรียนจะได้รู้ถึงจะรู้ถึงความสัมพันธ์ นิสัยใจคอ บุคลิกภาพ าลาของผู้อื่น ตลอดจนวิธีการทำงาน ซึ่งถ้าทุกคนมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่บรรยากาศภายในกลุ่มก็จะมีชีวิตชีวา และผลงานมีประสิทธิภาพ
5. ผู้เรียนจะต้องสามารถวิเคราะห์ทำการเรียนรู้ร่วมกับผู้อื่น โดยการแสดงความรู้สึกรู้สึกนึกคิดและให้ข้อวิจารณ์แก่ผู้อื่นอย่างตรงไปตรงมา ในขณะที่เดียวกันก็รับข้อวิจารณ์ที่มีผู้วิจารณ์อย่างปราศจากอคติ

6. ผู้เรียนต้องพยายามปรับปรุงบุคลิกภาพของตนอยู่เสมอ โดยนำข้อคิดชม (Feedback) ที่ได้รับจากสมาชิกอื่น ๆ ในกลุ่มมาเป็นแนวทางในการพิจารณาปรับปรุงบุคลิกภาพของตนให้เหมาะสมยิ่งขึ้น
7. ผู้เรียนควรใช้ความคิด เหตุผล และปัญญาในการแก้ปัญหา¹

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹เขาวภา เกษะคุปต์, "ทฤษฎีกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์...", หน้า 171-172.